

УДК 658.382.3

Ю. Д. Древаль,
д. держ. упр., професор
(Національний університет цивільного захисту України)
Я. О. Сичікова,
канд. фіз.-мат. н., доцент
(Бердянський державний педагогічний університет)

ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАЦІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація

Статтю присвячено участі Міжнародної організації праці в опрацюванні профілактичних заходів у сфері охорони праці. Систематизовано сукупність документів цієї організації, спрямованих на істотне зменшення виробничого травматизму та на збереження здоров'я працівників. Найбільш важливе значення відведено доповідям до дня охорони праці, в яких наводиться системне розуміння профілактичних заходів.

Ключові слова: культура профілактики в охороні праці, охорона праці, профілактика, профілактичні заходи, ризик, соціально-трудова відносина.

Summary

The article is devoted to the participation of International organization of labour in elaboration of preventive measures in the sphere of labor protection. There have been systematized documents of organization, aimed at significantly reducing workplace injuries and to preserve the health of workers.

Key words: culture of prevention in health and safety, labor protection, prevention, preventive measures, risk of social and labor relations

Профілактику в загальному вигляді можна визначити як попередні заходи для недопущення чи попередження настання якогось небажаного явища. У технічній сфері, наприклад, профілактика полягає в попереджувальних заходах для підтримки технічного об'єкта та обладнання в справному або працездатному стані. У руслі ж здійснення працезохоронної політики закладів освіти профілактика полягає в комплексі попереджувальних правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Профілактичним заходам з безпеки і гігієни праці відводиться значне місце в нормотворчій та практичній діяльності таких авторитетних міждержавних інституцій, як Рада Європи, Європейський Союз та Міжнародна організація праці (далі – МОП). У цьому відношенні на особливу увагу заслуговує досвід МОП, яка вже майже століття опікується захистом прав усіх учасників соціально-трудова відносин.

Загальні аспекти профілактики у сфері охорони праці досліджують А. Єсипенко, В. Здановський, М. Назаренко, Т. Таїрова, К. Ткачук, М. Репін та деякі інші дослідники. Як стверджують К. Ткачук та М. Репін, "дійове попередження нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань забезпечується розробленням та реалізацією профілактичних заходів з охорони праці" [10, с. 17]. Відтак, зіставляючи словосполучення "дійове попередження" та «профілактичні заходи», слід визнати пріоритет якраз за

профілактикою (застосування цього терміна означає, що до профілактики відносяться не всі попереджувальні заходи, а лише ті, які належним чином розроблені та апробовані).

Процеси навчання і виховання громадян, знаходження в освітніх установах, за їх межами, організація дозвілля, відпочинку та оздоровлення, у ряді випадків створення комфортних побутових умов проживання, проїзду до місця навчання і назад безпосередньо пов'язані з поняттями безпеки [1].

Проблема забезпечення безпеки здоров'я та життя працівників, учнів, вихованців освітніх установ нині набуває особливо актуального значення і стає пріоритетною як у державній, так і в регіональній політиці у сфері освіти [4, 6].

Проте, на що слід звернути особливу увагу, в більшості таких напрацювань оминається проблема аналізу та сприйняття зарубіжного досвіду профілактичних заходів у сфері охорони праці. З іншого боку, фахівці з порівняльного трудового права зосереджують увагу переважно на міжнародних трудових стандартах, також почасти оминаючи окреслену проблематику.

Завданням дослідження визначено систематизацію основних напрацювань МОП, спрямованих на профілактику у сфері охорони праці закладів освіти.

Діяльність МОП стосовно налагоджування ефективних профілактичних заходів як основи працезохоронної політики відзначається значною тематичною насиченістю та численними практичними рекомендаціями. Це підтверджується змістом спеціальних видань, доповідей до дня охорони праці, а також деяких конвенцій та рекомендацій.

Традицію системної роботи МОП у вказаному напрямі працезохоронної політики було закладено "Керівництвом з систем управління охороною праці" (МОП-СУОП 2001), яке опрацьоване в 2001 р. та подане в російськомовній версії у 2003 р. Як зазначається в розділі "Організація", до обов'язків роботодавців та керівників вищої ланки відноситься необхідність прийняття спеціальних програм профілактики захворювань та оздоровлення. Наголос на попереджувальних та коригувальних діях також простежується в інших розділах названого документу ("Політика", "Планування та здійснення", "Оцінка" та "Дії з вдосконалення") [8].

Якнайповніше проблематика профілактичних заходів у сфері охорони праці розкривається в доповідях до Всесвітнього дня охорони праці, які подаються щорічно й присвячуються одній з найбільш важливих проблем працезохоронної політики. За оцінкою Ю. Такалі, який упродовж 2003–2005 рр. обіймав посаду директора цільової програми МОП "За безпечну працю", головною темою кожного Всесвітнього дня охорони праці є "пропаганда превентивних заходів: культури безпеки і охорони здоров'я на робочому місці, з різними додатковими темами" [3, с. 20]. Упродовж 2003–2016 рр. було підготовлено чотирнадцять таких доповідей, з них чотири присвячуються якраз окресленій проблематиці: "Профілактика і культура охорони праці" (2004 р.), "Управління ризиками та профілактика у сфері охорони праці в нових умовах" (2010 р.), "Профілактика професійних захворювань" (2013 р.) та "Разом підвищимо культуру профілактики у сфері праці" (2015 р.).

У доповідях 2010 р. та 2013 р. дослідницьку й читацьку увагу зосереджено на нагальній необхідно зважати на нові ризики, що виникають на робочих місцях і обов'язково мають враховуватися при розробці профілактичних заходів.

Найперше мова йде про те, що нові та так звані перспективні ризики можуть бути спричинені технічним вдосконаленням, а також соціальними а організаційними змінами. Серед таких чинників називаються: нові технології та виробничі процеси, наприклад, нанотехнології та біотехнології; нові умови праці збільшення обсягів роботи, підвищення інтенсивності у зв'язку з збереженням штату, погані умови для трудової міграції, робота в неформальному секторі економіки; нові форми зайнятості, наприклад, самозайнятість, аутсорсинг, тимчасові контракти; ризики, пов'язані з пошкодженням опорно-рухового апарату, психічні розлади та професійні захворювання [7, 11].

У Доповіді 2010 р. до найбільш важливих способів профілактики віднесено доступну інформацію про нові ризики, пропаганду здоров'я на робочих місцях, розвиток національної культури охорони праці з увагою до профілактичних заходів, а також вдосконалення національних і регіональних стратегій і програм. Окрім того, як стверджується в Доповіді, "необхідно проводити всебічні дослідження із залученням спеціалістів-практиків, вчених, дослідників, а також державних чиновників та організацій робітників і роботодавців для вирішення важливих проблем, пов'язаних з виникненням нових ризиків, та для опрацювання стратегій технічного попередження" [11, с. 15–16].

У Доповіді 2013 року також йдеться про необхідність отримання більш повних та точних відомостей, які мають стати основою для розробки ефективної стратегії профілактики. Так, для збирання необхідних даних пропонується використовувати три основні канали: звіти, що надаються роботодавцями в міністерствах праці згідно з вимогами законодавства; заяви, що приймаються установами системи виплати допомог за виробничими травмами; інформація, що поступає безпосередньо від лікарів. Окрім того, вказується, що для успішної профілактики професійних захворювань потрібне постійне вдосконалення національних систем охорони праці, програм інспектування та попередження захворювань, а також систем виплати допомоги у всіх державах-членах, переважно шляхом об'єднання зусиль урядів та організацій роботодавців і працівників [7, с. 7–8].

Аналіз Доповіді 2015 року, в якій вже наводяться системні характеристики профілактики у сфері охорони праці, дозволяє сформулювати декілька важливих положень. *По-перше*, це системне розуміння профілактики, яке не обмежується уточненням правових норм та посиленням відповідальності посадових осіб (наприклад, у преамбулі доповіді міститься базовий для такого розуміння термін «культура профілактики в охороні праці», який свідчить про складне поєднання інституціональних та не інституціональних компонентів). *По-друге*, це необхідність залучення до профілактичних заходів всіх сторін соціально-трудова відносин (урядів, роботодавців та працівників). *По-третє*, це необхідність поєднання профілактики з уточненням програмних засад, вдосконаленням правових норм та зводів практичних правил. *По-четверте*, це усвідомлення необхідності нової концепції профілактики (до найбільш суттєвих негараздів традиційних поглядів на профілактику віднесено неповноту даних щодо виробничого травматизму, внаслідок чого унеможлиблюється діагностика професійних захворювань). *По-п'яте*, це опрацювання чітких орієнтирів розвитку державного управління у сфері охорони праці (яке у зв'язку з профілактичними заходами має ґрунтуватися на вдосконаленні соціального діалогу між урядами та соціальними партнерами, повноцінному використанні інформаційного ресурсу, а

також на зосередженні діяльності інспекцій праці на превентивних заходах) [2].

Рекомендації щодо включення питань загальної профілактики та профілактики професійних захворювань в національні програми і стратегії в галузі охорони праці містяться в багатьох конвенціях, які є основними поточними нормативними актами цієї організації. Це, наприклад, Конвенція 1981 року про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище (№ 155), Конвенція 1985 року про служби гігієни праці (№ 161) та Конвенція 2006 року про засади, які сприяють безпеці та гігієні праці (№ 187).

У ст. 4 Конвенції 1981 року про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище (№ 155) вказується:

1. Кожна держава-член з урахуванням національних умов і практики та після консультації з найбільш представницькими організаціями роботодавців і працівників розробляє, здійснює та періодично переглядає погоджену національну політику в галузі безпеки й гігієни праці та виробничого середовища.

2. Мета цієї політики – запобігати нещасним випадкам і завданню шкоди здоров'ю, що виникають унаслідок роботи, пов'язані з нею або в ході неї, мінімізуючи настільки, наскільки це є обґрунтовано практично можливим, причини небезпек, притаманних виробничому середовищу [5].

Загальний огляд застосування Конвенції № 155, підготовлений МОП в 2009 р., засвідчив, що достатньо велика кількість країн, особливо тих, що розвиваються, проводили на такій основі модернізацію національної політики в галузі охорони праці, а також займалися вдосконаленням нормативно-правової і правозастосовної систем, а це – вірний шлях до ефективної профілактики професійних захворювань. Деякі країни зосереджували зусилля на нових напрямках діяльності, наприклад, на попередженні пов'язаних з роботою стресів і пошкоджень опорно-рухового апарату, на надання допомоги малим підприємствам і на просування прикладів позитивного досвіду у сфері охорони праці, що також може допомогти в реалізації стратегій профілактики [14].

У цьому контексті вдосконалення методики навчання та формування культури охорони праці в навчальних закладах продовжує залишатися актуальним напрямком дослідження.

Важливим є те, щоб пріоритет життя і здоров'я людини в процесі трудової діяльності був не тільки принципом, але щоб він реалізовувався практично [12].

Виходячи з цього, завдання керівників освітніх закладів і фахівців з охорони праці полягає у формуванні в працівників усіх рівнів ідеології безпеки і законорозуміння, щоб всі усвідомлювали і могли передбачити наслідки нещасних випадків. Тому головним завданням навчання охорони праці є виявлення і подолання психологічних станів, що ускладнюють адекватне реагування людини на небезпечні та аварійні ситуації, формування мотивації та навичок безпечної поведінки на робочому місці [13].

У сучасних умовах значення застосування інновацій у навчанні охорони праці зростає, оскільки: багато підприємств, їх організаційна структура перебувають у процесі безперервної реконструкції та реорганізації, оновлення більш інтенсивного, ніж це було раніше; прийняття рішень, особливо в небезпечних і надзвичайних ситуаціях, стає все більш складною діяльністю – інтенсифікуються виробничі та соціальні процеси, зростає ризик непередбачених наслідків; постійно збільшується різноманітність професійних

ризиків, складність управління ними; однією з основних причин незадовільного стану охорони праці в Україні залишається “людський фактор”, на який сьогодні припадає близько 75-80% усіх нещасних випадків на виробництві; особливої значимості набуває виховання у працівників особистої відповідальності за дотримання норм безпечної праці.

Усе це робить необхідним пошук нових підходів до навчання охорони праці, яке повинно опиратися не на трансляцію готових знань, а на створення умов для інноваційної пізнавальної діяльності на основі наявного досвіду.

До основних напрямків функціонування системи охорони праці вищого навчального закладу можна віднести: фінансування заходів з охорони праці; управління охороною праці; профілактика нещасних випадків і ушкодження здоров'я працівників та студентів; підготовка фахівців з охорони праці, підвищення їх кваліфікації; розслідування та облік нещасних випадків у закладі; контроль за дотриманням нормативних вимог охорони праці; захист законних інтересів працівників, постраждалих від нещасних випадків та професійних захворювань, та членів їх сімей; проведення атестації робочих місць за умовами праці та сертифікації відповідності організації робіт з охорони праці нормативним вимогам охорони праці; прийняття та реалізація локальних нормативних актів, цільових програм, спрямованих на поліпшення умов та охорони праці; забезпечення учасників навчального та виробничого процесу належними засобами захисту, санітарно-побутовими приміщеннями і пристроями; подання встановленої статистичної звітності про умови праці, виробничий травматизм та їх матеріальні наслідки тощо.

Слід чітко розуміти, що саме низький рівень культури охорони праці українського суспільства суттєвим чином зумовлює неприпустимо високий рівень травматизму. Тому у закладах освіти необхідно здійснювати такі заходи [11 – 13]: розробляти комплекс цінностей і зразки поведінки, спрямовані на забезпечення безпечного і здорового способу життя та умов праці; встановлювати на всіх етапах освітньо-виховного процесу пріоритет безпеки особистості перед економічною вигодою; своєчасно інформувати учасників освітнього процесу про різного виду загрози безпеці та здоров'ю; посилювати пропаганду безпеки праці з урахуванням особливостей різних групових категорій – вікових, гендерних, професійні тощо.

Висновки. Профілактика поступово стає наріжним каменем усієї сукупності заходів світової спільноти, спрямованих на істотне зменшення виробничого травматизму та на збереження здоров'я працівників. Зміст документів МОП якраз і складає надійну теоретико-методологічну та нормативно-правову основу для профілактичних заходів у сфері охорони праці. Найбільш важливе значення в цьому належить доповідям до дня охорони праці, в яких наводиться системне розуміння профілактичних заходів. Такі заходи мають ґрунтуватися на врахуванні всієї сукупності викликів та загроз. До них мають залучатися як органи державної влади, так і всі сторони соціально-трудових відносин. Важливе значення у цьому відношенні відводиться культурі профілактики у сфері охорони праці. На такій основі видається можливим уточнити програмні засади цієї організації та вдосконалити міжнародні трудові стандарти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойченко Н. В. Анализ тенденций уровня травматизма и профессиональных заболеваний в Украине / Н. В. Бойченко // Экономика и управление. – 2013. – № 6. – С. 54-58.
2. Вместе повысим культуру профилактики в охране труда. Доклад МОТ / Всемирный день охраны труда, 28 апреля 2015 г. – Женева : МОТ, 2015. – 58 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/sro-moscow/documents/genericdocument/wcms_363536.pdf
3. Вступительный доклад МОТ: достойный труд – безопасный труд [XVII Всемирный конгресс по охране труда]. – Женева : МБТ, 2005. – 32 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : base.safework.ru
4. Древаль Ю. Д. Аналіз стану виробничого травматизму в закладах освіти як основа для вдосконалення культури охорони праці / Ю. Д. Древаль, Я. О. Сичікова // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер : Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 1. – С. 72–81.
5. Конвенція 1981 року про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище № 155 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_050
6. Мартякова Е. В. Реформирование экономического механизма управления охраной труда в Украине / Е. В. Мартякова // Охрана труда. – 1998. – № 6. – С. 9-12.
7. Профилактика профессиональных заболеваний. Всемирный день охраны труда 28 апреля 2013 г. – Женева : МОТ, 2013. – 17 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/sro-moscow/documents/genericdocument/wcms_312005.pdf
8. Руководство по системам управления охраной труда (МОТ-СУОТ 2001) / (ILO-OSH 2001). – Женева : МОТ, 2003. – 28 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_protect/@protrav/@safework/documents/normativeinstrument/wcms_125017.pdf
9. Секачева Л.М. Инновации в обучении охране труда: проблемы внедрения / Л. М. Секачева, А.И. Овчаров, Т.И. Касьянова // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 2; Режим доступу: URL: www.science-education.ru/102-5853.
10. Ткачук К.Н. Алгоритм розроблення профілактичних заходів з охорони праці на державному рівні / К.Н. Ткачук, М.В. Репін // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. – 2013. – № 5/10 (65). – С. 16–19.
11. Управление рисками и профилактика в сфере труда в новых условиях. Доклад МОТ к Всемирному дню охраны труда – 2010. – Женева : МОТ, 2010. – 22 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/sro-moscow/documents/genericdocument/wcms_312013.pdf
12. Чернета В.М. Особливості підготовки студентів ВНЗ економічних напрямів з питань охорони праці / В.М. Чернета // Вісник ХНАДУ. – 2012. – №59. – С. 84 – 88.
13. Щербаков В.И. Культура охраны труда и национальная безопасность / В.И. Щербаков // Охрана труда и техника безопасности на промышленных предприятиях. – 2011. – № 3. – С. 44.
14. General Survey concerning the Occupational Safety and Health Convention, 1981 (No. 155), the Occupational Safety and Health Recommendation, 1981 (No. 164), and the Protocol of 2002 to the Occupational Safety and Health Convention, 1981, Report III (Part 1 B), 98th Session of the Governing Body, Geneva, 2009 (Geneva) / International Labour Office (ILO), 2009. [Электронный ресурс]. – Режим доступу : www.ilo.org/ilc/ILCSessions/98thSession/ReportssubmittedtotheConference

Стаття надійшла до редакції 30.03.2017